

Taiteensosiologia tienristeyksessä

TAIDE modernissa maailmassa: taiteensosiologiset teoriat Georg Lukácsista Fredric Jamesoniin. Toimittaneet Erkki Sevänen, Liisa Saariluoma ja Risto Turunen. Helsinki, Gaudeamus 1991. 318 s.

Artikkelikokoelma Taide modernissa maailmassa: taiteensosiologiset teoriat Georg Lukácsista Fredric Jamesoniin täytti ilmestyessään edelleen näkyvillä olevaa sosiaalista tilausta. Esipuheessa teoksen toimittajat huomauttavat, miten taidetta koskevat kysymykset jäivät klassisessa sosiologiassa marginaaliseen asemaan. Myöhemmässäkään sosiologisessa tutkimuksessa on suuntauduttu mieluummin taidelaitosten toimintaa tai ihmisten taideharrastuksia koskeviin empiirisiin selvityksiin kuin taiteen teoreettisten kysymysten käsittelyyn.

Sittemmin tätä puutetta on yritetty uutterasti lievittää.

Taiteen sosiologisen tutkimuksen kannalta edesmennyt 1980-luku oli ainakin periaatteessa hedelmällistä aikaa. Suomalaisessa sosiologiassa oli suuntauduttu 1970-luvun jälkipuoliskolla suosioon nousseen elämäntapatutkimuksen jälkeen kulttuurin ongelmiin. Kulttuurin esittäminen inhimillistä ja sosiaalista välittävänä käsitteenä on 1980-luvun alkupuolelta lähtien ollut sosiologiassa pinnalla.

Myös taiteiden tutkimuksessa — puhun nyt erityisesti kirjallisuudentutkimuksesta, mutta uskoakseni väitettä voi yleistää — tehtiin 1980-luvulla paluuta taiteen yhteiskunnallista ja kulttuurista merkitystä arvioivaan ja korostavaan tutkimukseen. Väite voi tuntua oudolta. Selitykseksi voi tarjota kulttuurista vitkaa: sama murros, joka sosiaali-tieteissä koettiin jo 1960-luvun lopulta lähtien, ennätti kirjallisuudentutkimukseen vuosikymmentä myöhemmin.

Taide modernissa maailmassa -teos on toimitettu Joensuu-yliopiston suomen kielen, kirjallisuuden ja kulttuurintutkimuksen laitokselta käsin kirjoittajajoukon ollessa monipuolisesti useita yliopistoja ja niiden eri laitoksia edustavaa. Saatesanojen mukaan kirjan tavoitteet ovat toisaalta taiteensosiologian keskeisten teoriaperinteiden esittely ja toisaalta puheenvuoro moderniteettikeskusteluun.

Jälkimmäinen tarkoitusperä näkyy siten, että teos on selvästi luettavissa jatkoksi vuonna 1986 ilmestyneelle, Benjaminin, Adornon, Habermasin, Lyotardin, Baudrillardin ja Jamesonin artikkeleista kootulle Moderni/postmoderni -valikoimalle ja vuonna 1989 ilmestyneelle Modernin ulottuvuuksia -teokselle, jonka kirjoittajina esiintyivät muiden muassa Baudelaire, Barthes, Derrida, Kristeva ja Deleuze.

Tuskin on väärin sanoa, että koko 1980-lukua leimannut modernismi/postmodernismi -keskustelu heijasteli sekin omalla tavallaan taiteensosiologian uutta tuleamista, vaikka keskustelu kokonaisuudessaan olikin erittäin hajanaista. Sosiologisesti tai tiedotusopillisesti postmodernismi -keskustelun välitilinpäätös voi olla, että esimerkiksi vanhojen frankfurtilaisten, Jamesonin tai Habermasin kiinnostavuus on ehkä sittenkin suurempi kuin Lyotardin tai Derridan; Deleuzesta ja Guattarista tai Baudrillardista puhumattakaan.

Moderni/postmoderni -keskustelu ja edellä mainituissa teoksissa esitellyt kirjoittajat sattuvat sellaiseen leikkauskohtaan, jossa sosiologia, filosofia, tiedotustutkimus ja taiteen tutkimus sivuavat toisiaan. Leikkautuminen saattaa olla 1980-luvun kulttuurikeskustelujen hyödyllisintä ja virikkeellisintä antia tuodessaan uusia näkökulmia kullekin tieteenalalle.

...

Tieteellisen tutkimuksen kokonaiskentässä taiteensosiologian asema on sekin vähin erin selkiytynyt, ja meillä Suomessa paljolti Jyväskylän yliopiston yhteydessä toimivan Nykykulttuurin tutkimusyksikön ansiosta. Osaltaan selkiytymiseen ja samalla taiteensosiologisen tutkimuksen legitimoitumiseen on vaikuttanut perinteisten ihmistieteiden — esimerkiksi sosiologian ja tiedotusopin — sisällä tapahtunut kulttuuriin kohdistuvan mielenkiinnon kasvu.

Tiedotusopissa luonnollinen linkki taiteensosiologiaan kysymyksiin kulkee esimerkiksi birminghamilaisen kulttuurin tutkimuksen välityksellä. Birminghamilaisessa ajattelussa todellisuuden merkityksellistämisen ja siihen liittyvät käytännöt ovat nimenomaisesti viestinnän tutkimuksen keskiössä. Toinen nopeasti mieleen tuleva esimerkki on viimeaikaisessa journalismin tutkimuksessa ilmennyt kiinnostus narratologiaa kohtaan.

Sekä muutaman vuoden takainen moderni/postmoderni -kokoelma että Taide modernissa maailmassa -teos liikkuvat kumpikin valistuksen jalanjäljissä. Taiteensosiologia on ollut olennaisesti toisaalta valistuksen ja sitä seuranneen modernin sekä toisaalta modernin taittumisen ja ”järjen tuhoutumisen” välisen aikakauden projekti. Taiteensosiologiset ongelmat tulivat mielekkäiksi siinä vaiheessa, kun moderni yhteiskunta ja moderni taide olivat käsitteellisesti haltuun otettavissa olevia, kypsiä ilmiöitä. Modernin ja järjen kuoleentuessa taiteensosiologian paikan valloittivat autonomiateoriat.

Lukács, Simmel, Hauser, Mannheim sekä frankfurtilaiset ovat syystä kulttuurin ja taiteen sosiologian raskainta sarjaa. Klassinen sosiologia oli jo ennen heitä analysoinut modernin yhteiskunnan seurauksia, esimerkiksi perinteisten yhteisyysmuotojen murenemistä ja uudenlaisen sosi-

aalisuuden rakentumista. Taiteensosiologia kasvoi samasta murroksesta. Sen klassikkojen ensimmäiseksi tehtäväksi tuli 1900-luvun vaihteen kulttuurikriisin ja modernin taiteen esiinmarssin tulkitseminen.

•••

Lyotardilaista fraasia mukaillen Taide modernissa maailmassa -teos pitää sisällään suuria kertomuksia, jotka näkyvät kirjan rakenteessa. Yksi niistä on matka modernista postmoderniin, toinen oletus koko ajan kasvavasta, kehityvästä ja edistyvästä tutkimuksesta.

Kirjan neljän pääluvun otsikot ovat ”klassiseen saksalaiseen yhteiskuntatieteeseen ja filosofiaan perustuva taiteensosiologia”, ”strukturalismi, semiotiikka ja jälkistrukturalismi”, ”analyttinen tieteenperintö” ja ”traditioiden uudistajia ja uusia näkökulmia”. Ensimmäinen jakso käsittelee Lukácsia, frankfurtilaisia ja Hauseria kirjoittajinaan Erkki Pertti Karkama, Lauri Mehtonen ja Esa Sironen sekä Erkki Sevänen ja Risto Turunen. Jakso on kirjan selkein ja kiintein.

Siitä eteenpäin kirja on myös kertomusta klassisen tradition hajoamisesta.

Valinnan ongelmat näkyvät erityisesti toisesta pääjaksosta alkaen. Strukturalismia, semiotiikkaa ja jälkistrukturalismia käsittelevässä osassa on Liisa Saariluoman artikkeli Goldmannista, Erkki Sevänen ja Risto Turusen kirjoitus strukturalismista ja semiotiikasta sekä Tuija Pulkisen artikkeli jälkistrukturalismista. Goldmann-esittely on tiivis katsaus kohteeseensa. Varsin mielenkiintoinen on Sevänen ja Turusen artikkeli sukeltaessaan Will Wrightin Sixguns and Society -teoksen välityksellä lännenelokuviin rakenteellisiin muutoksiin. Tämänäyttypisiä ekskursioita toivoisi kirjasta löytyvän enemmänkin, vaikkapa pakonomaisten klassikkoreferaatien kustannuksella. Pulkisen yritys esitellä runsaassa kymmenessä sivussa Saussure, Lévi-Strauss, Lacan, Kristeva, Deleuze, Derrida, Foucault, Baudrillard ja Lyotard on jo lähtökohdassaan outo. Pitäkö ihyessä artikkelissa välttämättä nostaa esiin jokainen teoreetikko? Tulos muistuttaa lähinnä peräkkäin pantuja tietosanakirjan luonnehdintoja.

Vain kahdesta artikkelista koostuvan ”analyttistä tieteenperintöä” käsittelevän jakson aloittaa Yrjö Sepänmaan kirjoitus institutionaalisesta taideteoriasta. Se ja valankin Erkki Sevänen artikkeli Siegfried J. Schmidistä ja Nikol-koulukunnasta kaipaisivat tuekseen jäntevän katsauksen järjestelmäteoreettiseen sosiologiaan. Nikol-koulukunta perustaa ajatuksensa varsinkin pitkälle Niklas Luhmanniin, joka taas ei liene muille kuin sosiologiaa työköseen seuraaville ilman muuta tuttu.

Muutoin Sevänen artikkeli on yhdessä Jussi Kotkavirran laatiman Bürgeriä ja Habermasia käsittelevän artikkelin ja Erkki Vainikkalan kirjoittaman, perusteellisen Jame-

son-katsauksen rinnalla kirjan herätteellisimpiä.

Neljänten lohkon sijoitettu Katarina Eskolan artikkeli kulttuurituotteiden vastaanotosta puoltaisi paikkaansa ja analyttisen tradition yhteydessä. Vakava puute on, että varsinainen empiirinen taiteensosiologia on jätetty teoksesta kokonaan pois. Vaikka Fügeniin, Silbermanniin tai Escarpit'n henkilöitynyt kirjallisuuden ja kulttuuri-instituutioiden tutkimus on aiheellisesti todettu empiristiseksi ja teknisen intressin ohjaamaksi, kaikkea empiiristä taiteensosiologiaa ja sen sisältämiä kysymyksenasetteluja ei liene tarpeen hylätä.

Neljännessä lohkossa käydään läpi Christa ja Peter Bürgeriä ja Habermasia (Jussi Kotkavirta), feminististä taiteentutkimusta (Kirsi Saarikangas) ja lopuksi Jamesonia (Erkki Vainikkala). Sosiologisesti tai tiedotusopillisesti suuntautunutta lukijaa jää kummastuttamaan Bourdieaun ja Williamsin lähes täydellinen sivuuttaminen. Edellinen on viittauksin esillä mm. Eskolan, jälkimmäinen Vainikkalan artikkelissa. Eikö kumpikaan ollut oman esittelynsä arvoinen? Vaikka Bourdieau'ta epäilemättä on helppo pitää jo muutoinkin pinnalla olevana muutososiologina, tämänhetkisen taiteensosiologian esitystä on vaikea kuvitella ilman häntä. Williamsista on onneksi käytettävissä melko tuore ja oivaltava Mikko Lehtosen kirja, mutta yhtä lailla Williams ja koko laaja brittiläinen taiteentutkimus (Hoggart, birminghamilainen alakulttuuritutkimus, screeniläisten kieli- ja ideologiateoreettisen pohdinnat jne.) ovat taiteensosiologisesti mitä keskeisintä ainesta.

Tämänäyttypiset, valintoihin liittyvät kommentitni tiedän jo ennalta osin kohtuuttomiksi. Samalla ne kuvaavat taiteensosiologian diffuusia tilannetta. Valintojen tekeminen mukaan otettavan ja pois jätettävän välillä on käsillä olevan kaltaisissa kirjoissa vaikeaa, kun jo yksin kokonaisvolumäärä asettaa tiukkoja rajoja.

Joissakin tapauksissa toimittajat ovat kohdelleet kirjoittajia liiankin humanisti. Esimerkiksi feminististä taiteensosiologiaa esittelevä Kirsi Saarikankaan artikkeli on jo kielenkäytöltään tuskallista luettavaa, lähinnä sisäpiirille avautuvaa mantraa. Se olisi kaiketi vaatinut selkeämpää erottautumista taustalla olevasta feministisestä yleisfilosofisesta teoretisoinnista (Kristeva, Cixous, Irigaray). Feministisen tutkimuksen perusongelmia näyttää yleensäkin olevan häilyminen toisaalta kieltä ja käsitteitä täsmällisesti ja ymmärrettävästi käyttävän sosiologisen tutkimuksen (hyvänä esimerkkinä sellaisesta pidän Michèle Barrettia) ja toisaalta ranskalaisperäisen filosofisen speculoinnin (sic!) välillä. Korostettakoon, mikä haluan tällä ottaa kantaa ainoastaan kielelliseen ja käsitteelliseen täsmällisyyteen.

•••

Edellä esittämäni kriittiset kommentit eivät seuraa niinkään Taide modernissa maailmassa -teoksen kirjoittajista

ja toimittajista kuin itse taiteensosiologian tilanteesta. Erkki Sevänen mainitsee teoksen metodologisissa jälkisanoina, miten taiteen tutkimus on vain vitkallisesti kyennyt irtautumaan erilaisista autonomiateorioista. Sosiologiset, sosiaalihilatorilliset ja viestintäteoreettiset näkökulmat ovat taiteen tutkimuksessa olleet pitkään näiltä tieteenaloilta taiteen ongelmien pariin kulkeutuneiden muokalaisten, ei varsinaisten taiteen tutkijain intressissä.

Taiteensosiologia on tällä haavaa samanlaisessa tilanteessa "tieteiden tienristeyksenä", millä tiedotustutkimusta luonnehdittiin 1950-luvulla. Nähtäväksi jää, kehittykö klassisen tradition murtumisen jälkeen yhä diffuusimmaksi muuttuneesta taiteensosiologiasta joskus teoreettisesti ja metodologisesti nykyistä yhtenäisempiä suuntauksia tai koulukuntia. Samalla voi kysyä, onko sellainen suuntaus edes tarpeen. Ehkä nykyinen moniaineinen ja -ilmeinen tilanne on taiteensosiologialle hedelmällisin.

Artikkelikokoelma on nähtävästi laadittu yliopistojen aine- tai jo perusopintojenkin tarpeisiin. Kattavaa suomenkielistä esittelyä taiteensosiologian tärkeimmistä edustajista ei aiemmin ole ollut käytettävissä. Siinä mielessä teoksen ilmestyminen on pienoinen kulttuuriteko.

Koko 1980-luvun keskustelut huomioon ottaen meillä on esitelty poikkeuksellisen kattava määrä teoreetikkoja ja heidän ajatuksiaan. Entistä enemmän pitäisi olla edellytyksiä tölle, joissa suurten nimien antamat virikkeet on sulautettu luovasti osaksi omaa, konkreettista tutkimusta. Ehkäpä näemme sellaisia entistä enemmän.

Voitto Ruuhonen

Sankarin tuhannet kasvot

CAMPBELL, Joseph. Sankarin tuhannet kasvot. Engl. The Hero With Thousand Faces, 1949. Käänt. Hannes Virrankoski. Otava 1990. 386 s.

Campbellin kirja edustaa psykoanalyttisesti virittynyttä vertailevan mytologian tutkimusta. Se ansaitsee tulla huomioduksi tämän lehden palstoilla sikäli, että populaarikulttuuri on niin usein nähty "nykyajan folkloreksi" tai "moderniksi mytologiaksi". Erityisesti seikkailusarjakuvia ja supersankareita käsitellessä tutkimuksissa on vuosien varrella ahkerasti viitattu Campbellin teokseen. Esi-

merkiksi Wermken toimittamassa kirjassa *Comics und Religion* (1976) innostus psykoanalyysiin ja myyttinäkökulmaan on suuri. Myös teoksessa *Tegneserier. En ekspansjons historie* (1974) ja Petersonin kirjassa *Seriealbum på myternas marknad* (1984) sovelletaan tämäntyyppistä lähestymistapaa sarjakuviin.

"Maailman myytit näyttävät sisältävän loputtoman määrän tapahtumia ja tapahtumapaikkoja mutta tarjoavat lopulta vain harvoja vastauksia elämän arvoitukseen" kerrotaan kirjan takakannessa. Esipuheessa Campbell toteaa, että kirjan "tarkoituksena on paljastaa joitakin niistä totuuksista, jotka meille on esitetty uskonnolliseen ja mytologiseen hahmoon verhottuina". Tämä tapahtuu oppimalla myyttien käyttämä vertauskuvallinen kieli: "... ensin on opittava symbolien kieli, enkä tämän salaisuuden avaimeksi tiedä parempaa nykyaikaista välinettä kuin psykoanalyysi." Campbell soveltaa lähinnä psykonalyysin jungilaista suuntausta. Toisena tutkimuksen vaiheena "kootaan suuri joukko myyttejä ja kansantarinoita joka puolelta maailmaa ja annetaan symbolien puhua puolestaan. Niiden keskinäiset vastaavuudet ilmenevät heti. Näistä muodostuu laaja, hämmästyttävän vakaa ja samanlaisena pysyvä esitys perustotuksista, joiden varassa ihmisen on elänyt halki vuosituhansien".

Vertailevaa mytologian tutkimusta liki 40 vuotta opettaneen Campbellin tarkoituksena on siis etsiä yleisimpiä rakenteita ihmiskunnan kertomusaineesta. "Ehkä väitetään, että olen esittäessäni vastaavuuksia jättänyt huomiota erilaisten itäisten, läntisten, nykyaikaisten, muinaisai-kaisten ja alkukantaisten traditioiden eroavuuksia. Samaa voitaisiin kuitenkin väittää mistä tahansa anatomiaa koskevasta kirjasta tai taulukosta, jossa rotujen erilaiset fysiologiset ominaisuudet on jätetty huomiotta, jotta saataisiin yleiskuva ihmisruumiin rakenteesta ylipäänsä. Tietenkin ihmiskunnan lukuisat mytologiat ja uskonnot poikkeavat toisistaan, mutta tämä kirja kuvaa samankaltaisuuksia..." (s. 8).

Campbell vyöryttää lukijan silmien eteen valtavan määrän myyttejä eri puolilta maailmaa, löytäen niistä samankaltaisia rakenteita. Campbell ei viittaa kertaakaan samoihin aikoihin (1947) tieteellistä tuotantoaan aloitelleeseen Lévi-Straussiin, joka tosin tulikin maailmankuuluksi vasta 1955. Myöskään Vladimir Proppiin ei viitata lainkaan. Lévi-Straussin ja Proppin menetelmänä oli Campbellin tapaan universaalien myyttirakenteiden etsiminen laajoista kansantarinoiden aineistoista.

Sankaritarinoita on loputtomasti ja sankarilla voi olla tuhannet eri kasvot, mutta tämän "näennäisen" paljouden alta Campbell löytää yhden ja saman perusrakenteen, monomyytin. Sana "monomyytti" tulee James Joycen teoksesta *Finnegans Wake*. Campbell tiivistää monomyytin